

Η ΦΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟ «ΛΥΣΙ»

Η ΦΙΛΙΑ: Η «φιλία» στην Ελληνική αρχαιότητα ήταν ένα «πολιτικό» φαινόμενο, και έτσι ακριβώς το αντιμετωπίζουν Σωκράτης και Πλάτων, διότι η «φιλία» του καθ' ενός συνδεόταν με την ασφάλεια της κοινότητας, και επέβαλλε στους πολίτες να την αντιμετωπίζουν ως ένα μέσον αλληλοπροστασίας. Συνεπώς οι «όροι» και το περιεχόμενό της δεν αφέθηκαν ποτέ στην προσωπική διαχείριση των πολιτών, αλλά υπόκειντο σε δημόσια κριτική και έλεγχο. Ο Σωκράτης στον διάλογο αυτόν συζητεί την «φιλία» ερευνώντας δύο θέματα, α) πότε μία σχέση είναι «φιλική»; και β) όταν ανάμεσα σε ένα Α κι ένα Β υπάρχει φιλία, ποιος είναι «φίλος» του άλλου;

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ Η συζήτηση αυτή έχει το παράδοξο πως στο τέλος δεν προσφέρει απάντηση σε κανένα θέμα, καθώς ο Σωκράτης με την «διαλεκτική» μέθοδο συζήτησης απορρίπτει όλες τις προταθείσες από τον ίδιο λύσεις ως λογικά ανεπαρκείς. Και ο σημερινός ανεξοικειωτος με την Σωκρατική σκέψη αναγνώστης λογικά διερωτάται: *ποιά είναι τότε η αξία του διαλόγου, όταν ο ίδιος ο Σωκράτης αρνείται όλες τις λύσεις που ο ίδιος πρότείνει;* Ή πάλι για ποιο λόγο ο Σωκράτης προτείνει μια λύση, την οποία ο ίδιος αμέσως μετά την ακυρώνει; Και η απορία του μεγαλώνει ακόμη περισσότερο, όταν ο ίδιος ο Σωκράτης στο τέλος του διαλόγου ομολογεί με ειρωνικό τρόπο ενώπιον όλων την αποτυχία του: «*Φοβάμαι πως ρεζίλευτήκαμε, εγώ γέρος άνθρωπος, κι εσείς. Όλοι όσοι παρακολούθησαν την συζήτηση, θα πουν ότι εμείς αν και είμαστε μεταξύ μας φίλοι, δεν κατορθώσαμε να δώσουμε μια απάντηση στα ερωτήματα περί φιλίας (223b4-9)*». Όμως με την ομολογία του αυτήν δεν δηλώνει και την αποτυχία του. Έτσι μάλλον θα πίστεψαν οι δύο συνομιλητές του, Μενέξενος και Λύσις, αλλά και όποιος σήμερα αγνοεί την Σωκρατική τακτική. Αντιθέτως ο διάλογος πέτυχε αυτό ακριβώς που ήθελε ο Σωκράτης, δηλ. να οδηγηθούν οι συνομιλητές του σε λογικά αδιέξοδα, ως προς το περιεχόμενο της φιλίας, μέσα από τα οποία να αναγκαστούν να παραδεχθούν ότι όλες οι τότε διαδεδομένες απόψεις στην Αθήνα περί φιλίας ήταν εν μέρει ή εν όλω λανθασμένες, και να παραιτηθούν απ' αυτές. Η τακτική αυτή, που ακολουθείται στον συγκεκριμένο διάλογο – κι όχι μόνο εδώ, αφού το ίδιο έκανε ο Σωκράτης και στον «Πρωταγόρα» – οφείλεται στην αντίληψη που είχε για την «γνώση».

Η ΣΩΚΡΑΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΠΕΡΙ ΓΝΩΣΗΣ. Για τον Σωκράτη η «γνώση» δεν διδάσκεται, ούτε μεταφέρεται απ' αυτόν που την κατέχει σ' αυτόν που την αγνοεί, αλλά ανακαλύπτεται απ' τον ίδιο τον ενδιαφερόμενο. Για να ανακαλύψει όμως κάποιος μια «γνώση», πρέπει πρώτα να καταργήσει μέσα του όλες τις υπάρχουσες λανθασμένες, που διδάχθηκε, κι αν κάποιος δεν μπορεί να κάνει κάτι τέτοιο στον εαυτό του, τότε γι' αυτό υπάρχει ο Σωκράτης, που αλλεπάλληλες ερωτήσεις διαγράφει από το μυαλό του συνομιλητή όλες εκείνες τις σωρευμένες ψευδείς «γνώσεις» έτσι, ώστε να μπορέσει κατόπιν ο ενδιαφερόμενος να «ανακαλύψει» μόνος του την «αληθινή γνώση». Αυτήν την τακτική της «ολικής διαγραφής» ακολουθεί και στον συγκεκριμένο διάλογο, καθώς Μενέξενος και Λύσις πρέπει να «διαγράψουν» απ' το μυαλό τους όλες τις υπάρχουσες γνώσεις ως ψευδείς. Σκοπός του λοιπόν στον διάλογο αυτόν δεν είναι να δώσει απαντήσεις στα δυο ανωτέρω ερωτήματα, αλλά μέσω αυτών και με αφορμή αυτά, να προχωρήσει στην «απόλυτη διαγραφή» του νου των δύο συνομιλητών του. Αυτός είναι ο λόγος, για τον οποίον στον διάλογο αυτόν ο Σωκράτης δεν απαντά ούτε στο *τι είναι η φιλία*, ούτε στο *ποιος πρέπει να ονομάζεται φίλος του άλλου*.

Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ. Ο Σωκράτης ξεκινά με την τοποθέτησή του πάνω στην σπουδαιότητα της «φιλίας», και προτείνει μια άποψη περί του *ποιος πρέπει να λέγεται φίλος*, και συγχρόνως προτείνει μια άποψη σχετικά με το *αν ο «φίλος» πρέπει να δίνει ή να παίρνει από τον άλλο συμβαλλόμενο*. Αυτή είναι η μόνη θέση περί φιλίας, την οποία ο Σωκράτης δεν περνά από έντονη κριτική, αλλά την αφήνει στην διαχείριση των συνομιλητών του. Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι είναι και οι μόνες απόψεις, που μέσα στον διάλογο αυτόν αντιπροσωπεύουν τον ίδιο στο ζήτημα αυτό.

A. ΜΟΝΟ Ο ΚΑΤΟΧΟΣ ΤΗΣ 'ΓΝΩΣΗΣ' ΓΙΝΕΤΑΙ ΦΙΛΟΣ

Για τον Σωκράτη «η «φιλική» σχέση» ενός Α με ένα Β πρέπει να στηρίζεται στην εμπιστοσύνη που εμπνέει ο Β στον Α, κι αυτή να οφείλεται στην «γνώση» του Β. Ο Β εκτός από την εμπιστοσύνη του Α, κερδίζει και το δικαίωμα να τον εξουσιάζει με την θέλησή του πάνω σε διάφορα ζητήματα, όντας πλέον «φίλος» του. Και ο Β βγαίνει κερδισμένος από την εξουσία που ασκεί στα ζητήματα αυτά. Αντιθέτως η απουσία της «γνώσης» αποκλείει κάθε πιθανότητα φιλικής επαφής, αφού ο «αδαής» δεν προσφέρει κανένα όφελος. Κι αυτό συμβαίνει όχι μόνο ανάμεσα σε ξένους, αλλά και σε συγγενείς, αφού ούτε καν οι γονείς δεν εμπιστεύονται ένα παιδί που «αγνοεί». Αν όμως κάποιος γίνει «σοφός», τότε θα είναι *χρήσιμος και ικανός*.» Και δίνει μία συμβουλή στον Λύσι: «*Αν λοιπόν γίνεις σοφός, όλοι θα γίνουν φίλοι σου και δικοί σου άνθρωποι, γιατί θα είσαι χρήσιμος και άξιος (210b1-d2)*». Αυτές είναι εν ολίγοις οι απόψεις του Σωκράτη ως εισήγηση στο θέμα της «φιλίας».

Οι απόψεις αυτές δημιουργούν εύλογες απορίες: 1^{ον}) Ποιο είναι το περιεχόμενο της «γνώσης», που οφείλει να έχει κάποιος, για να κερδίσει μία τόσο σημαντική φιλία; Το κείμενο δεν διαφωτίζει, αλλά σίγουρα ο Σωκράτης εννοούσε την γνώση του «Κόσμου των Ιδεών». 2^{ον}) Πού αναφέρονται αυτά τα «*διάφορα ζητήματα*», στα οποία θα παραχωρηθεί στον κάτοχο της «γνώσης» απόλυτη ελευθερία; Δεδομένου του πολιτικού χαρακτήρα της «φιλίας» πρέπει αυτά να αναφέρονται σε λανθασμένες απόψεις πολιτικής και κοι-

νωνικής οργάνωσης, τις οποίες ο κάτοχος της 'γνώσης' οφείλει να επανακαθορίσει και αξιολογήσει σε ορθή βάση. 3^{ον}) Ως προς τι θα 'βγαίνει κερδοσμένος' ο κάτοχος της 'γνώσης' ασχολούμενος μ' αυτά τα 'ζητήματα'; Παρά την ασάφεια του κειμένου ο 'σοφός' ασχολούμενος καθημερινά με τέτοια ζητήματα πλησιάζει όλο και περισσότερο στον 'Κόσμο των Ιδεών'. 4^{ον}) Ο 'σοφός' άνθρωπος σε ποιους θα είναι 'χρήσιμος και ικανός'; Μια πρώτη, και γι' αυτό πρόχειρη και εσφαλμένη ερμηνεία, θα ήταν να πούμε ότι ο σοφός θα είναι χρήσιμος, ικανός και άξιος σ' αυτούς οι οποίοι τον αγαπούν, δηλ. στους φίλους του. Αν αυτό είναι το πνεύμα του κειμένου, τότε πρέπει να πούμε ότι ο Σωκράτης μας έβαλε απέναντι σε μια χρησιμοθηρική φιλία, όπου ένας Α αγαπά ένα Β, διότι ο Β είναι 'χρήσιμος' ή 'ικανός' για τον Α. Αν και πράγματι αυτό φαίνεται να λέει, σε καμία περίπτωση δεν το εννοούσε έτσι, διότι ένας Α μπορεί να αγαπά ένα Β, επειδή ο Β είναι 'χρήσιμος' ή 'ικανός' για ένα Γ, και με δεδομένο το σφιχτό δέσιμο των πολιτών στην Αθήνα – κι όχι μόνο εκεί – το οποίο καλό έκανε ο Β στον Γ θα είναι σαν να το έχει κάνει και στον Α. Συνεπώς για να αγαπήσει ένας Α ένα Β, δεν χρειάζεται απαραίτητα ο Β να κάνει κάτι καλό προσωπικά στον Α, αλλά όπου κι αν το προσφέρει μέσα στην Αθηναϊκή κοινωνία, θα είναι σαν να το έχει προσφέρει στον Α, ή και σε όλους. Όταν λοιπόν ο Σωκράτης λέει ότι «οὔτε καν ο πατέρας σου, αλλά ούτε και κανείς άλλος δεν πρόκειται να γίνει φίλος σου, αν των είσαι άχρηστος» (210c8-9) δεν εννοεί ότι «ο πατέρας σου θα αρνηθεί την φιλία σου, επειδή εσύ του είσαι άχρηστος», αλλά ότι «ο πατέρας σου θα αρνηθεί την φιλία σου, επειδή θα είσαι άχρηστος γενικά μέσα στην πόλη, οπότε και στον ίδιον». Αφού συμφώνησαν πάνω στην γενική αρχή της σπουδαιότητας της 'φιλίας', τώρα μπορεί πλέον ο Σωκράτης να μπαίνει σε ξεχωριστά και διαφορετικά ερωτήματα περί 'φιλίας' με σκοπό βέβαια να 'διαγράψει' τις διαμορφωμένες απόψεις του συνομιλητή του πάνω σ' αυτά. Συνεπώς κάθε ζήτημα που θα φέρνει προς εξέταση, θα το ακυρώνει ως ψευδές με βάση την διαλεκτική, δηλ. πρώτα η θέση μιας 'λύσης', και ύστερα η απόρριψή της με κατάλληλα ερωτήματα, ως παράλογης.

Β. 'ΦΙΛΟΣ' ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΟΣ ΠΟΥ ΔΕΧΕΤΑΙ ΤΗΝ 'ΦΙΛΙΑ'

Το πρώτο πρόβλημα περί φιλίας, που καλείται να εξετάσει (δηλ. στην ουσία να απορρίψει!) είναι το εξής: «Αν ένας Α αγαπά ένα Β, ποιος εκ των δύο είναι 'φίλος' του άλλου»; και ο Μενέξενος καλείται να επιλέξει: «1) Φίλος είναι αυτός που αγαπά τον άλλον; (Ο Α είναι φίλος του Β);, 2) Φίλος είναι αυτός που αγαπάται από τον άλλον; (Ο Β είναι φίλος του Α);, 3) Φίλοι είναι και οι δύο μεταξύ τους; (212b1-2)», και επιλέγει την (3^η), που όμως δεν ικανοποιεί τον Σωκράτη, διότι «πώς γίνεται να είναι μεταξύ τους φίλοι, όταν μόνο ο ένας αγαπά τον άλλον;» (212b4-5). Γι' αυτό επανέρχεται με διαφορετική ερώτηση: «Πες μου, Μενέξενε, αν ένας Α αγαπά τον Β και ο Β μισεί τον Α, ή δεν τον αγαπά, ποιος είναι τώρα φίλος του άλλου; 4) Ο Α είναι φίλος του Β; 5) Ο Β είναι φίλος του Α; ή μήπως 6) κανείς εκ των δύο δεν είναι φίλος κανενός, αφού η 'αγάπη' είναι μονομερής; (212b6-c9)». Κατ' ουσίαν οι απαντήσεις (4) & (5) είναι ίδιες με τις (1) & (2), όμως (6^η) είναι νέα. Ο Μενέξενος τώρα επιλέγει την (6^η). Όταν τέθηκε το πρόβλημα υπό την λογική ότι «ο Α φιλεί τον Β» χωρίς καμία διευκρίνιση ως προς την ανταμοιβή του Α για την φιλία που προσφέρει στον Β, αυτός έσπευσε να δεχθεί ότι και μόνο αυτό αρκεί για να λεχθούν και οι δύο 'φίλοι'. Όταν όμως διευκρινίστηκε πως «ο Α φιλεί τον Β» με ανταμοιβή του είτε την αδιαφορία, είτε και την έχθρα του Β, τότε δέχθηκε πως κανείς εκ των δύο δεν μπορεί να λεχθεί φίλος του άλλου. Αυτό σημαίνει ότι για τον Μενέξeno δεν υπάρχει φιλία μεταξύ ενός Α κι ενός Β, αν μόνο ένας εκ των δύο αγαπά τον άλλον, κι ο άλλος είτε αδιαφορεί, είτε ανταποδίδει έχθρα, και ότι για να υπάρχει φιλία, πρέπει αυτός που αγαπάται, να ανταποδίδει αγάπη. Αυτό όμως οδηγεί στο αναγκαίο συμπέρασμα ότι 'όταν ένας Α αγαπά ένα Β', όλα εξαρτώνται από την όποια αντίδραση του Β, δηλ. αν ο Β ανταποδώσει αγάπη ⇒ τότε έχουμε φιλία, ενώ αν ο Β ανταποδώσει αδιαφορία, ή ακόμη χειρότερα μίσος ⇒ τότε δεν υπάρχει φιλία. Υποστηρίζοντας όμως κάτι τέτοιο ο Μενέξενος, είναι σαν να δέχεται αναγκαστικά ότι «αυτός που δέχεται την φιλία, είναι πιο σημαντικός απ' αυτόν που την προσφέρει», και πολύ σωστά παρατηρεί ο Σωκράτης:

(1) «Άρα, Μενέξενε, εννοείς ότι φίλος πρέπει να ονομασθεί αυτός που δέχεται την φιλία (ό φιλούμενος), κι όχι αυτός που την προσφέρει (ό φιλῶν) (212e6-8)».

Συνεπώς για τον Μενέξeno ο 'φιλούμενος' είναι σημαντικότερος του 'φιλοῦντος', και αυτός πρέπει να λέγεται 'φίλος' του άλλου. Όμως ο Σωκράτης για να ελέγξει την επιλογή του Μενέξενου (1) οικοδομεί ένα συλλογισμό πάνω της σύμφωνα με την 'διαλεκτική', που αν αποδειχθεί σωστός, έχει καλώς, ειδάλλως η (1) είναι ψευδής. Του λέει...

(2) Μενέξενε, αν η (1) είναι ορθή, τότε κατ' αναλογίαν και σε μία σχέση 'εχθρική' αυτός που μισείται, (ό μισούμενος), είναι ο 'εχθρός' του άλλου, αφού είναι ο πιο σημαντικός, κι όχι αυτός που μισεί (ό μισῶν) (213a7-8).

Και ο Σωκράτης φυσικά έχει δίκιο, διότι αν μια σχέση είναι 'φιλική', αν ο 'φιλούμενος' ανταποδίδει 'φιλιάν', τότε και μία σχέση είναι 'εχθρική', αν ο 'μισούμενος' ανταποδίδει 'μίσος'. Ο Μενέξενος αμέσως συμφωνεί (213a8). Δεν πρόσεξε όμως σε τι αδιέξοδο τον οδήγησε ο Σωκράτης, διότι αποδεχόμενος την (1) δέχθηκε ότι: 'στην φιλική σχέση φίλος είναι ο φιλούμενος', και αποδεχόμενος την (2) δέχθηκε ότι: 'στην εχθρική σχέση εχθρός είναι ο μισούμενος'. Η αποδοχή τώρα των (1) & (2) οδηγεί σ' ένα συμπέρασμα που δεν εμφανίζεται στο κείμενο, όμως για τον Σωκράτη είναι δεδομένο: «Ο χαρακτηρισμός μιας σχέσεως ως 'φιλικής' ή 'εχθρικής' δεν εξαρτάται απ' αυτόν που δίνει 'αγάπη' ή 'μίσος' (τόν φιλοῦντα ἢ μισοῦντα), αλλά από την αντίδραση εκείνου που 'παίρνει' φιλία ή μίσος (τόν φιλούμενον ἢ μισούμενον)». Κρατώντας λοιπόν ως 'δεδομένο' το συμπέρασμα αυτό ο Σωκράτης παρουσιάζει στον Μενέξeno τα παράδοξα συμπεράσματα που προκύπτουν από την αποδοχή των (1) & (2), και του λέει: «Δες τώρα σε τι παράδοξα συμπεράσματα καταλήγουμε κατ' ανάγκην, Μενέξενε, από τις μέχρι τώρα επιλογές σου» (213a8-213b4):

(3) Ένας Α φιλεῖ ένα Β, και ο Β του ανταποδίδει 'μίσος'. Τότε η σχέση αυτή πρέπει να χαρακτηριστεί ως 'εχθρική', και να δεχθούμε ότι 'ο Α αγαπά (φιλεῖ) τον εχθρό του, τον Β.

(4) Ένας Α μισεῖ ένα Β, και ο Β του ανταποδίδει 'φιλίαν'. Τότε η σχέση αυτή πρέπει να χαρακτηριστεί ως 'φιλική', και να δεχθούμε ότι 'ο Α εχθρεύεται (μισεῖ) τον φίλο του, τον Β.

Οι προτάσεις (3) & (4) για τον Σωκράτη είναι μη αποδεκτές, οπότε ψευδείς είναι και οι (1) & (2). Το αποτέλεσμα της μέχρι στιγμής συζήτησης είναι η 'διαγραφή' από τον νου του Μενέξενου της άποψης πως «σε μια φιλική σχέση φίλος είναι αυτός που δέχεται την φιλία». Ο Σωκράτης πέτυχε να 'καθαρίσει' την σκέψη του συνομιλητή του ως προς μία τουλάχιστον άποψη, και έχει και συνέχεια.

Γ. 'ΦΙΛΟΣ' ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΟΣ ΠΟΥ ΠΡΟΣΦΕΡΕΙ ΤΗΝ 'ΦΙΛΙΑ'

Σειρά τώρα έχει η εξέταση της εκ του αντιθέτου άποψης, ότι 'φίλος' μπορεί να είναι αυτός που 'αγαπά' κάποιον. Και για να ξεκινησει ο Σωκράτης την νέα εξέταση, δέχεται ως δεδομένη την αντίθετη άποψη με την προηγούμενη:

(5) «Αυτός που 'αγαπά' (ὁ φιλῶν), ὅπως κι αυτός που 'μισεῖ' (ὁ μισῶν), είναι σημαντικότεροι απ' τους 'φιλούμενον' 'μισούμενον' ἀντίστοιχα, κι αυτοί πρέπει να ονομασθῶν 'φίλος' ἢ 'εχθρός'» (213b5-7)

Και εδώ ο Σωκράτης βασιζόμενος στην νέα αυτήν θέση (5) θα δημιουργήσει νέες προτάσεις, που αν αποδειχθούν ορθές, τότε και η (5) θα είναι ορθή, διαφορετικά ψεύδεται. Και ξεκινά λέγοντας ότι (213c1-4):

(6) Ο Α 'φιλεῖ' τον Β, και ο Β είτε δεν αγαπά τον Α, είτε τον μισεῖ. Τότε βάσει της (5) η σχέση πρέπει να είναι 'φιλική', και να δεχθούμε ότι 'ο Α αγαπά (φιλεῖ) ένα μη φίλο του, ἢ ἀκόμη χειρότερα, ένα εχθρό του, τον Β.

Ή πάλι ότι:

(7) Ο Α 'μισεῖ' τον Β, και ο Β είτε δεν μισεῖ τον Α, είτε του ανταποδίδει 'φιλίαν'. Τότε βάσει της (5) η σχέση πρέπει να λεχθεῖ 'εχθρική', και να δεχθούμε ότι 'ο Α εχθρεύεται (μισεῖ) ένα μη εχθρό του, ἢ ἀκόμη χειρότερα, ένα φίλο του.

Οι προτάσεις (6) & (7) απορρίπτονται ως ψευδείς, ομοίως και η (5). Ο Σωκράτης μόλις 'διέγραψε' και την δεύτερη άποψη του Μενέξενου, γι' αυτό και ο σαρκασμός και η ειρωνεία του: «και τώρα τι κάνουμε, που ούτε αυτοί που αγαπούν 'οἱ φιλοῦντες', ούτε αυτοί που αγαπιούνται 'οἱ φιλούμενοι' μπορεί να λεχθῶν 'φίλοι', αλλά ούτε και αυτοί οι δυο μεταξύ τους;» (213c6-8). Αν πάρετε κανείς στα σοβαρά την έκφραση του Σωκράτη «και τώρα τι κάνουμε - 'τί οὖν δὴ χρῆσώμεθα'», κάνει μεγάλο λάθος, γιατί ο Σωκράτης βαδίζει εντός σχεδίου, που είναι ο πλήρης αποκλεισμός όλων των διαδεδομένων στην εποχή του απόψεων περί φιλίας. Και έχει και συνέχεια αυτή η 'εκκαθάριση'....

Προς στιγμὴν ὅμως βλέποντας τον Μενέξενο κουρασμένο από τις συνεχείς ερωτήσεις και τον επίπονο έλεγχο αποφασίζει να αλλάξει τον αλλάξει ως συνομιλητή του με τον Λύσι, αλλά το θέμα να παραμείνει το ίδιο, δηλ. «πότε ονομάζουμε μια σχέση φιλική, και ποιόν πρέπει να ονοματίσουμε ως 'φίλον'». Ο νέος κύκλος συζήτησης ακολουθεί την ίδια τακτική: απόρριψη όλων των απόψεων περί φιλίας μέσω της διαλεκτικής με ερωτήσεις και διλημμάτα στον συνομιλητή, και απόδειξη του κάθε φορά ψεύδους. Αφού απεδείχθησαν ως ψευδείς όλες οι απόψεις περί του 'ποιος είναι φίλος ποιού', ο φακός της Σωκρατικής έρευνας στρέφεται τώρα στο 'ποιοι πρέπει να γίνονται μεταξύ τους φίλοι', με ειλημμένη φυσικά την απόφαση της απόρριψης.

Δ. 'ΦΙΛΟΙ' ΔΕΝ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΓΙΝΟΥΝ ΟΙ 'ΟΜΟΙΟΙ' ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΣ

Προσποιείται ότι θυμήθηκε ένα στίχο της Οδύσσειας (ρ 217-8), όπου ο Οδυσσεύς μόλις έχει επιστρέψει στην Ιθάκη μεταμφιεσμένος από την Αθήνα σε υπέργηρο ηλικιωμένο, για να τον προστατεύσει από μια πρόωρη αναγνώριση. Πρώτα επισκέπτεται τον βοσκό του, τον Εύμαιο, και μαζί φεύγουν για το παλάτι του, όπου θα γίνει η 'μνηστηροφονία'. Ενώ βιάζονταν μαζί για την πόλη, καθ' οδόν τους συναντά ένας άλλος βοσκός, ο Μελανθεύς, ο οποίος βλέποντας τους δύο αυτούς υπέργηρους να βαδίζουν με δυσκολία είπε τους στίχους αυτούς:

νῦν μὲν δὴ μάλα πάγχυ κακὸς κακὸν ἡγήλ' ἄζει,
ὡς αἰεὶ τὸν ὁμοῖον ἄγει θεὸς ὡς τὸν ὁμοῖον.
(να λοιπόν που ένας ἀχρηστος οδηγεί ένα ἄλλον ἀχρηστο,
διότι πάντοτε ο θεὸς στέλνει τον ὁμοιο στον ὁμοιο)

Ο νέος λοιπόν κύκλος της συζήτησης περί φιλίας ξεκινά με τον Σωκράτη να θέτει ως πρόταση βάσης την εξής:

(8) Η 'φιλική' σχέση βασίζεται πάνω στην ομοιότητα των δύο - ἴσως και περισσότερων - μερών (214b4-5)

Δηλ. «'φίλοι' λέγονται μόνο όσοι μοιάζουν μεταξύ τους». Ως προς τι όμως θα πρέπει να μοιάζουν, για να λεχθῶν φίλοι; Να είναι ὁμοιοι ως προς κάτι κακό ὄντας και οι δύο 'κακοί', ἢ ως προς κάτι καλό ὄντας και οι δύο 'καλοί'; Και ο Σωκράτης προκειμένου να ελέγξει την ορθότητα της (8) δημιουργεί πάλι ένα συλλογισμό βασιζόμενο σ' αυτήν, κι αν καταλήξει σε ορθό συμπέρασμα - που δεν θα καταλήξει, αλλά αυτό το αγνοεί ο Λύσις - τότε η (8) θα είναι ορθή, ειδάλλως θα ψεύδεται. Επειδὴ ὅμως η 'ομοιότητα', που ετέθη ως προϋπόθεση της φιλίας, είναι διπλή, δηλ. μεταξύ δύο 'καλών', ἢ μεταξύ δύο 'κακών', ο Σωκράτης ξεκινά με το πρώτο μισό της θεωρίας της 'ομοιότητας', δηλ. αν δύο ὁμοιοι 'κακοί' μπορούν να γίνουν φίλοι μεταξύ τους λέγοντας ότι (214b10-c3):

(9) Ένας Α 'κακός' πλησιάζει ένα Β επίσης 'κακό'. Όντας και οι δύο 'κακοί' (= όμοιοι) άλλοτε θα βλάπτει ο Α τον Β, κι άλλοτε ο Β τον Α, και η κάθε νέα 'βλάβη' θα είναι μεγαλύτερη από την κάθε προηγούμενη, αφού θα λειτουργεί ως 'ανταπόδοση' κακίας.

Συνεπώς:

(10) Η φιλία επί τη βάση της ομοιότητας δυο 'κακών' ανθρώπων είναι αδύνατη, κι έτσι αποκλείεται

Προφασιζόμενος λοιπόν ο Σωκράτης ότι ερευνά απροκατάληπτα το νέο αυτό θέμα, το απορρίπτει σε χρόνο ρεκόρ. Μένει τώρα να ερευνηθεί (δηλ. να απορριφθεί!!) το υπόλοιπο μισό της θεωρίας της 'ομοιότητας', αν δύο όμοιοι 'καλοί', ή τουλάχιστον 'μη κακοί', μπορούν να γίνουν φίλοι μεταξύ τους. Η λογική είναι πάλι η ίδια (214e5-215a7):

(11) Ένας Α καλός πλησιάζει ένα Β επίσης καλό, και ο Α κάνει κάτι χρήσιμο στον Β.

(12) Ο Α ό,τι καλό μπορεί να κάνει στον Β, μπορεί να το κάνει και στον εαυτό του, αφού είναι ίδιος με τον Β

(13) Ο Β ό,τι καλό μπορεί να πάθει από τον Α, μπορεί να το κάνει κι ο ίδιος στον εαυτό του, αφού είναι ίδιος

(14) Κανείς εκ των δύο αυτών δεν μπορεί, α) να κάνει κάτι καλό για τον άλλον, ή β) να πάθει κάτι καλό από τον άλλον, αφού όντας 'όμοιοι καλοί' μπορούν να τα κάνουν τα ίδια και στον εαυτό τους

(15) Αυτό σημαίνει ότι μεταξύ τους δεν μπορεί να υπάρξει 'αγάπη'

(16) Όταν μεταξύ δυο ανθρώπων δεν μπορεί να υπάρξει αγάπη, δεν υπάρχει και 'φιλία'

(17) Άρα: δυο 'όμοιοι καλοί' άνθρωποι είναι αδύνατον να μπορέσουν να γίνουν φίλοι.

Και προκειμένου ο Σωκράτης να πείσει περισσότερο τον Λύσι ότι δύο 'όμοιοι καλοί' δεν μπορούν να δημιουργήσουν φιλική σχέση, συνεχίζει τον συλλογισμό πάνω στην ίδια αποδεικτική βάση: «Όταν ένας Α είναι 'αγαθός', τότε μπορεί να βοηθήσει στον ίδιο βαθμό τόσο τον εαυτό του, όσο κι ένα Β. Αυτό σημαίνει ότι ο Α θα είναι αυτόρκτης, και δεν θα χρειάζεται τίποτε από κανένα. Και μη έχοντας την ανάγκη κανενός δεν θα αγαπά και κανένα, γιατί όποιος δεν αγαπά δεν κάνει και φίλους. Συνεπώς ένας 'αγαθός' άνθρωπος δεν μπορεί να γίνει φίλος κανενός» (215a7-b8). Με τον συλλογισμό αυτόν ο Σωκράτης εννοεί ότι «ένας 'αγαθός' άνθρωπος δεν θα νοιώσει ποτέ την ανάγκη να συνάψει φιλία με κάποιον, αφού θα είναι αυτόρκτης. Δεν απέκλεισε όμως το ενδεχόμενο ένας 'μη αυτόρκτης' να επιδιώξει την φιλία μαζί του». Άρα με αυτά που είπε έδωσε το στίγμα του, ότι 'φίλος' λέγεται αυτός που έχει την ικανότητα να προσφέρει πάντοτε κάτι σε αυτόν που θα το έχει ανάγκη.

Ε. 'ΦΙΛΟΙ' ΔΕΝ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΓΙΝΟΥΝ ΟΙ ΑΝΟΜΟΙΟΙ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΣ

Πριν λίγο απορρίψαμε την θεωρία της 'ομοιότητας'. Τι μένει τώρα για να απορρίψουμε; Μα, την αντίθετη άποψη, την θεωρία της 'άνομοιότητας'. Κάπως έτσι μάλλον θα σκέφτηκε ο Σωκράτης. Όμως για να απορρίψεις κάτι, πρέπει πρώτα να το δεχθείς, και για να το δεχθείς, χρειάζεται πρόταση βάσης για την νέα συζήτηση. Και την βρίσκει αυτήν, όταν πάλι κάνει ότι θυμάται (215d1-3) ένα στίχο του Ησίοδου από το "Έργα και Ημέραι, 24-5", που έλεγε ότι οι όμοιοι μεταξύ τους άνθρωποι μισούνται, και δεν κάνουν φιλία:

κεραμεύς κεραμεί κοτέει καὶ τέκτονι τέκτων,
καὶ πτωχὸς πτωχῷ φθονέει καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῷ.

(Ο αγγειοπλάστης εκνευρίζεται με τον άλλον αγγειοπλάστη, κι ο ξυλουργός με τον άλλον ξυλουργό,
κι ο φτωχός μισεί τον άλλον φτωχό, όπως κι ο τραγουδιστής τον άλλον τραγουδιστή).

Αυτό που υπαινίσσεται εδώ ο Ησίοδος είναι ότι 'η ομοιότητα δημιουργεί ανταγωνισμό', και ο Σωκράτης κάνει ένα βήμα πιο πέρα ερμηνεύοντας τον Ησίοδο ως υποστηρικτή της 'άνομοιότητας' στις φιλικές σχέσεις, και μάλιστα παρουσιάζει σωρηδόν απόψεις του Ησίοδου, όπου υποστηρίζεται η άποψη που τώρα θα εξεταστεί (δηλ. θα απορριφθεί!): ότι η 'φιλική' σχέση βασίζεται στην ανομοιότητα (τα δ' άνομοιότατα φιλίας ἐπίμπλασθαι 215d3-4). Και δεν χάνει την ευκαιρία να παρουσιάσει πλείστα όσα 'άνομοια ζεύγη', τα οποία – κατά τον Ησίοδο – συνάπτουν 'φιλία' πάνω στην λογική της ωφέλειας που αποκομίζεται από την σχέση αυτήν, όταν γίνεται 'φίλος' α) ο φτωχός με τον πλούσιο, β) ο αδύναμος με τον ισχυρό, γ) ο ασθενής με τον γιατρό, δ) ο αδαής με τον ειδήμονα (215d4-8). Και σύμφωνα πάντοτε με τον Ησίοδο, μια κατ' αναλογία όμοια συνύπαρξη αντιθέτων υπάρχει και στην 'φύση', όπου κι εκεί τα αντίθετα συνάπτουν 'φιλικές' σχέσεις, όπως η ξηρότητα με την υγρασία, η ψυχρότητα με την θερμότητα, η πικρότητα με την γλυκύτητα, η οξύτητα με την αμβλύτητα, η κενότητα με την πληρότητα (215e2-6). Το σκηνικό λοιπόν στήθηκε, το νέο 'θύμα' βρέθηκε, κι αυτό που τώρα μένει στον Σωκράτη είναι να το 'κατασπαράξει', κι αυτό κάνει. Ακολουθεί την γνωστή τακτική: πάνω στις απόψεις του Ησίοδου, που δόθηκαν τις αποδέχεται, οικοδομεί ένα συλλογισμό, που αν καταλήξει σε λογικό συμπέρασμα, τότε ο Ησίοδος έχει δίκιο, ει- δάλλως έχει άδικο. Και ξεκινά τον δόθεν έλεγχο, κατ' ουσίαν την απόρριψη της θεωρίας: «Αν τα ανόμοια πρέπει να γίνονται 'φίλοι', τότε ένας που 'μισεί' πρέπει να γίνει φίλος με κάποιον ο οποίος 'φιλεί', ή πάλι ένας που 'φιλεί' να γίνει φίλος με κάποιον ο οποίος 'μισεί'. Ομοίως: η δικαιοσύνη πρέπει να γίνει φίλη με την αδικία, η σωφροσύνη με την ακολασία, και το αγαθόν με τον κακόν.» Και καταλήγει μέσα σε κρυφό θρίαμβο ο Σωκράτης: «Μπορούμε τελικά, Λύσι, να δεχθούμε ότι όλα αυτά είναι ορθά; Άρα λοιπόν ο Ησίοδος είχε λάθος. Συνεπώς ούτε οι 'όμοιοι', ούτε και οι 'άνομοιοι' μπορούν να γίνουν φίλοι μεταξύ τους (216b9-10).. Και η 'εκκαθάριση' του μυαλού του Λύσι συνεχίζεται....

Ζ. 'ΦΙΛΟΣ' ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΤΟ 'ΟΥΔΕΤΕΡΟΝ' ΜΕ ΤΟ 'ΑΓΑΘΟΝ.

Μετά την απόρριψη και της θεωρίας των 'ανομοιών' ο Σωκράτης προσποιείται ότι η συζήτησή τους έχει οδηγηθεί σε αδιέξοδο, για το οποίο τάχα όμως ευθύνονται οι ίδιοι, γιατί δήθεν δεν πρόσεξαν ότι στην ζωή, εκτός από το καλό και το κακό, τα οποία συνδυαζόμενα δημιουργούν σχέσεις 'ομοιότητας' και 'ανομοιότητας' (οι οποίες έχουν ήδη απορριφθεί), υπάρχουν και τα 'ουδέτερα', αυτά που είναι 'μήτε καλά μήτε κακά'. Η Σωκρατική θεωρία έρχεται τώρα να δοκιμάσει την σύναψη 'φιλίας' ανάμεσα σε ένα άνθρωπο 'ουδέτερο' (μήτε καλόν, μήτε κακόν), και σε κάτι το 'αγαθόν' (καλόν). Η έννοια όμως της 'ουδετερότητας' είναι προβληματική προκειμένου για έννοιες που δεν διαθέτουν 'τρίτη επιλογή', όπως 'καλός' – 'κακός', 'υγιής' – 'ασθενής', όπου η μία έννοια αποκλείει την άλλη; Πώς λοιπόν να εξηγηθεί προκειμένου για άνθρωπο «ένα ανθρώπινο σώμα να μην είναι ούτε 'αγαθόν' ούτε 'κακόν'» (δηλ. ούτε υγιές, ούτε ασθενές), αφού ό,τι δεν είναι 'κακόν' είναι 'αγαθόν' (δηλ. ό,τι δεν ασθενεί, υγιαίνει);».

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ 'ΟΥΔΕΤΕΡΟΤΗΤΑΣ' Για τον πολύ κόσμο ανάμεσα στις έννοιες 'καλό' & 'κακό' υπάρχει η λογική ότι ή άρση του ενός συνεπάγεται την θέση του άλλου, δηλ. πως ό,τι δεν είναι 'καλό', είναι 'κακό', ή και το αντίθετο. Για τον Σωκράτη όμως αυτό δεν ισχύει, καθώς κάτι που δεν θα είναι 'καλό', μπορεί να μην είναι ούτε 'κακό', ή και το αντίθετο, οπότε θα είναι 'ουδέτερον'. Η θεωρία αυτή της 'ουδετερότητας' βασίζεται πάνω στην διάκριση που κάνει ανάμεσα στο 'είναι' και στο 'φαίνεσθαι'. Ισχυρίζεται ότι «για να πεις ότι κάτι 'είναι' (καλό ή κακό), πρέπει να παρουσιάζει μια μόνιμη κατάσταση, όπως δηλ. συμβαίνει και στον Κόσμο των Ιδεών, όπου οι έννοιες 'είναι' (=ό,τι κι αν είναι), γιατί παρουσιάζουν μονιμότητα και σταθερότητα στα χαρακτηριστικά τους. Όταν λοιπόν κάτι 'είναι' (καλό ή κακό) χωρίς μόνιμα γνωρίσματα, τότε αυτό δεν 'είναι' (ούτε καλό, ούτε κακό), αλλά 'φαίνεται'. Και προκειμένου να πείσει τον Μενέξενο για την διαφορά ανάμεσα στο 'είναι' και στο 'φαίνεσθαι', του λέει: «Μενέξενε, αν βάψεις τα ξανθά σου μαλλιά άσπρα, τότε αυτά δεν θα 'είναι' άσπρα, αλλά θα φαίνονται έτσι. Όταν όμως γεράσεις και τα μαλλιά σου ασπρίσουν, τότε αυτά θα 'είναι' άσπρα.» (217d1-e1), εννοώντας ότι τα ξανθά μαλλιά του Μενέξενου, πρώτον «αν παραμείνουν άβαφα, δηλ. 'ξανθά', δεν 'είναι' ξανθά, αλλά θα 'φαίνονται', αφού με την πάροδο της ηλικίας ενδέχεται να ασπρίσουν». Και δεύτερον «αν τώρα από ξανθά βαφούν άσπρα, δεν θα 'είναι' άσπρα, αλλά θα 'φαίνονται', αφού με την πάροδο του χρόνου θα επανέλθουν στο ξανθό χρώμα». Και τότε τι 'είναι' τώρα τα μαλλιά του Μενέξενου; Είναι 'ουδέτερα', διότι ό,τι δεν 'είναι', αλλά 'φαίνεται', 'είναι' ουδέτερον'. Για να πούμε ότι κάτι 'είναι' κάτι, πρέπει αυτό το 'κάτι' να είναι μόνιμο (217e2-12).

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΟΥΔΕΤΕΡΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΣΩΜΑ Μεταφέροντας τώρα ο Σωκράτης την θεωρία της ουδετερότητας στο ανθρώπινο σώμα υποστηρίζει ότι αυτό «όταν δεν ασθενεί, δεν υγιαίνει», διότι η υγεία του ενδέχεται να χαθεί ανά πάσα στιγμή. Αλλά και ένα σώμα που ασθενεί, ομοίως δεν 'είναι' ασθενές, διότι η ασθένειά του ευρισκόμενη στα πρώτα στάδια της εξέλιξής της, ενδέχεται να υποχωρήσει. Άρα ένα σώμα που δεν είναι ασθενές, ή πάλι που είναι ασθενές, αλλά βρίσκεται στα πρώτα στάδια της νόσου, δεν είναι ούτε ασθενές, ούτε και υγιές, οπότε είναι 'ουδέτερον'. Ως εκ τούτου 'ουδέτερον σώμα' ορίζεται εκείνο που: 1^{ον}) φαίνεται τώρα υγιές, ή 2^{ον}) φαίνεται τώρα ασθενές. Ένα λοιπόν σώμα 'ουδέτερον', που φαίνεται τώρα 'υγιές', ενδέχεται κάποια στιγμή να προσληφθεί από μία ασθένεια, οπότε θα φαίνεται ασθενές, αλλά θα παραμένει όμως 'ουδέτερον'. Αυτό λοιπόν το 'ουδέτερον' σώμα, που φαίνεται 'ασθενές', μπορεί να γίνει 'φίλος' με το 'καλό', δηλ. την ιατρική, επιδιώκοντας την απομάκρυνση της νόσου από πάνω του (217b5-8) & (217a3-b4). Το συμπέρασμα πλέον που προκύπτει από όλα αυτά είναι ότι:

- (18) ένα 'ουδέτερον' στοιχείο μπορεί να γίνει φίλος του 'καλού', μόνο όταν αυτό το 'ουδέτερον' θα συναντήσει παροδικά κάποτε ένα 'κακό'.

ΤΟ 'ΟΥΔΕΤΕΡΟΝ' ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΦΙΛΟΣ ΜΕ ΤΟ 'ΚΑΛΟΝ' Κρατώντας ο Σωκράτης την τελική πρόταση (28) προχωρεί πλέον στην πιο ενδιαφέρουσα φάση της συζήτησής του με τον Λύσι. Εδώ τώρα η θεωρία των 'ουδετέρων' στην φιλική σχέση θα εφαρμοστεί στην περιοχή της 'φιλοσοφίας' και δη του 'σοφού' ανθρώπου, καθώς ο Σωκράτης δέχεται ότι:

- (19) «Ο 'εν τέλει' (=πλήρως) σοφός άνθρωπος δεν μπορεί να συνάψει φιλική σχέση με την φιλοσοφία, δηλ. να γίνει φίλος της = φιλόσοφος» (218a3-4), και είναι φυσικό, διότι έχουν δεχθεί ότι το 'καλό' με το 'καλό' δεν μπορούν να συνάψουν φιλία.
- (20) «Ο αδαής άνθρωπος επειδή έχει μετατραπεί πλήρως σε κάτι 'κακόν', δεν μπορεί να συνάψει φιλική σχέση με την φιλοσοφία (=να γίνει φίλος της = φιλόσοφος)» (218a5-6). Κι αυτό πάλι είναι λογικό με βάση την προηγούμενη συμφωνία τους ότι το 'κακό' δεν μπορεί να γίνει φίλος με το 'καλό'. Η συζήτηση πλέον με τον Λύσι φαίνεται να στρέφεται γύρω από την τρίτη και τελευταία επιλογή που μένει στον Σωκράτη να εξετάσει, κι αυτό ακριβώς κάνει αμέσως μετά:
- (21) Όταν ένας Α είναι σε κατάσταση 'ουδετερότητας', δηλ. ούτε πλήρως σοφός (=καλός), ούτε και πλήρως αδαής (=κακός), ίσως κάποτε συνυπάρξει με μια λανθασμένη αντίληψη (=κακόν) (218a7-8)
- (22) Ο Α, επειδή δεν έχει ακόμη επηρεασθεί εντελώς από το 'κακόν', συνεχίζει και παραμένει 'ουδέτερος', άρα μπορεί να διαγνώσει την ύπαρξη της λανθασμένης αντίληψης πάνω του (=κακόν) (218a8-9).

Εδώ ο Σωκράτης θυμίζει την γνωστή δική του ρήση, ότι «*οὐδείς ἐκὼν κακός*», δηλ. πως 'κανείς δεν γίνεται να είναι κακός, και να το γνωρίζει και να το αποδέχεται', γιατί τότε μοιάζει με κάποιον που 'είναι τρελός' και παραδέχεται *συνειδητά* ότι είναι 'τρελός', πράγματα αδύνατον. Πότε λοιπόν μπορεί ένας που έχει πάνω του το 'κακόν' (=άγνοια, αμάθεια), να παραδεχθεί ότι είναι 'κακός' (=αμαθής); Μόνο όταν δεν έχει ακόμη μετατραπεί πλήρως από 'ουδέτερος' σε 'κακό' (=αμαθής), ειδάλλως ένας πλήρως μεταμορφωμένος σε 'κακό' (=αμαθής), είναι αδύνατον να παραδεχθεί ότι είναι 'κακός' (=αμαθής). Και συνεχίζει:

(23) «*Να λοιπόν, Λύσι, ο λόγος για τον οποίον φίλοι της σοφίας (=φιλόσοφοι) μπορούν να γίνουν μόνο όσοι είναι μήτε πλήρως σοφοί (=άγαθοι), μήτε πλήρως αδαείς(=κακοί)*» (218b1-3). Και ο Σωκράτης συμπεραίνει ότι: «*Βρήκαμε επί τέλους, Μενέξενε & Λύσι, την απάντηση στο αρχικό ερώτημα «ποιος είναι φίλος», και «ποιος δεν είναι φίλος»:*

(24) «*Το μήτε κακό μήτε καλό*» (i.e. το 'ουδέτερον') = *είναι φίλος του 'καλού', διότι κάποια στιγμή συναντά στην ζωή του το 'κακό'* (218b8-c3).

ΤΟ 'ΟΥΔΕΤΕΡΟΝ' ΓΙΝΕΤΑΙ ΦΙΛΟΣ ΤΟΥ 'ΚΑΛΟΥ' ΓΙΑ ΔΥΟ ΛΟΓΟΥΣ Και ενώ όλα έδειχναν ότι η συζήτηση έφτασε στο τέλος της, καθώς επί τέλους δόθηκε απάντηση στο *ποιος μπορεί να είναι φίλος με ποιόν*, ο Σωκράτης προφασίζεται (λες και δεν το είχε εξ αρχής υπ' όψη του!) ότι ανακάλυψε ένα σοβαρό πρόβλημα στον όλο μέχρι τώρα συλλογισμό, που είναι το εξής «*Όταν το μήτε καλό μήτε κακό γίνει φίλος με κάτι 'καλό', δηλ. φίλος του 'καλού', στην φιλία αυτήν συμβάλλουν δύο διαφορετικά αίτια, που χρειάζονται ιδιαίτερη προσοχή*» Ο συλλογισμός του είναι ο εξής:

(25) *Αν ένας Α είναι 'φίλος' = πρέπει να είναι φίλος με κάποιον Β* (218d6-7)

(26) *Όταν ο Α γίνει φίλος με τον Β = γίνεται φίλος, 1^{ου} επειδή 'κάτι καλό' προσδοκά από τον Β, αλλά και 2^{ου} επειδή κάτι κακό συνέβη στον Α, (218d8-9)*

Αυτά είναι τα δύο αίτια, τα οποία μετέχουν άμεσα στην δημιουργία φιλίας ανάμεσα σ' ένα Α κι ένα Β. Πρώτο αίτιο είναι 'το κάτι καλό' που προσδοκά ο Α απ' τον Β, κι αυτό είναι το 'τελικό αίτιο'. Δεύτερο αίτιο είναι 'το κάτι κακό' που συνέβη στον Α, κι αυτό είναι το 'αναγκαστικό αίτιο'. Αμέσως μετά ο Σωκράτης θα εξηγήσει πώς το 'τελικό αίτιο' λειτουργεί δημιουργικά στην φιλία, και μετά θα περάσει στην εξήγηση του 'αναγκαστικού αιτίου' ως δημιουργού της φιλίας.

ΤΟ 'ΤΕΛΙΚΟ ΑΙΤΙΟ' ΕΙΝΑΙ Ο ΠΡΩΤΟΣ ΛΟΓΟΣ ΣΥΝΑΨΗΣ ΦΙΛΙΑ 'ΟΥΔΕΤΕΡΟΥ' ΚΑΙ 'ΚΑΛΟΥ' Παρουσιάζει ως γνώρισμα του 'τελικού αιτίου' στην 'φιλία' την 'διαδοχική' του λειτουργία, δηλ. «*όταν ο Α γίνει φίλος με τον Β περιμένοντας απ' αυτόν το Γ, γίνεται κατ' ανάγκην φίλος και με τον Γ, με τον οποίο ο Β είναι επίσης φίλος, συνεπώς ο Α είναι φίλος του Γ, που είναι φίλος του Β. Δηλ. ο Α είναι φίλος του φίλου*». Η εξήγηση του 'τελικού αιτίου' ξεκινά με ένα παράδειγμα ανάμεσα σ' ένα ασθενή και στον γιατρό του (218e3-219b2:

(27) *Ο ασθενής γίνεται φίλος με τον γιατρό, 1^{ου} επειδή προσδοκά μέσω του γιατρού την υγεία (=το τελικό αίτιο), & 2^{ου} εξ αιτίας μιας ασθένειας (το αναγκαστικό αίτιο, χωρίς όμως αυτό να μετέχει τώρα στον συλλογισμό).*

(28) *Για να κάνει ο γιατρός τον ασθενή φίλο με την υγεία, πρέπει και ο γιατρός να είναι φίλος με την υγεία, και είναι.*

(29) *Άρα όταν ο ασθενής γίνει φίλος με την υγεία, δεν θα είναι «ο φίλος του γιατρού», αλλά φίλος της 'υγείας', δηλ. θα είναι «ο φίλος του φίλου του γιατρού».*

(30) *Άρα: Όποιος γίνεται φίλος, γίνεται για χάρη «του φίλου του φίλου».*

Καλύτερη εξήγηση της χρησιμότητας του 'τελικού αιτίου' στην σύναψη φιλίας μεταξύ 'ουδέτερου' και 'καλού' δεν μπορούσε να γίνει. Όμως η εξήγηση αυτή έχει και συνέχεια, διότι το 'τελικό αίτιο' συνεχίζει να δημιουργεί διαδοχικές φιλικές σχέσεις ως εξής: «*ο ασθενής που γίνεται φίλος με την ιατρική, γίνεται φίλος και με τον φίλο της ιατρικής, δηλ. την 'υγεία', και μετά θα γίνει φίλος και με τον φίλο της 'υγείας'. Και η 'σειρά' των διαδοχικών φίλων θα συνεχίζεται, έως ότου ο ασθενής φτάσει σε κάποιον τελικό 'φίλο' ο οποίος δεν θα τον οδηγήσει σε κανένα 'καινούργιο φίλο', διότι απλούστατα αυτός θα είναι ο τελευταίος και πιο σημαντικός απ' όλους. Αυτόν λοιπόν τον φίλο, τον τελευταίο μιας ολόκληρης σειράς, πρέπει να ονομάσουμε 'φίλο πραγματικό', και να τον πούμε «πρώτον φίλον», όχι λόγω της σειράς εμφανίσεώς του όντας ο τελευταίος, αλλά λόγω της σπουδαιότητός του. Όλοι οι λοιποί ενδιάμεσοι 'φίλοι' είναι «εικονικοί φίλοι», κι όχι πραγματικοί, αφού λειτούργησαν ως μεσολαβητές για να φτάσουμε στον τελικό «πρώτον φίλον» (219c1-d5).*

Και στην συνέχεια δίνει ένα παράδειγμα με ένα πατέρα, ο οποίος προκειμένου να σώσει το παιδί του από μία ασθένεια γίνεται φίλος με το φάρμακο, αλλά και με το δοχείο όπου αυτό μεταφέρεται, αλλά και με τον κατασκευαστή του δοχείου. Στην ουσία όμως «*όλους αυτούς τους ονομάζουμε φίλους του πατέρα μόνο κατ' όνομα (ρήματι φαινόμεθα λέγοντες), ενώ πραγματικός φίλος είναι εκείνος στον οποίον όλοι αυτοί μας οδηγού*» δηλ. στην σωτηρία του παιδιού του (219d5-e10). Και συνεχίζει..

(31) «*..άρα πραγματικός 'φίλος' είναι εκείνο το οποίο δεν οδηγεί σε κανένα επόμενο 'φίλο'» (220b1-5).* Και ο Μενέξενος συμφωνεί. Συνεπώς όταν το 'ουδέτερον' γίνει φίλος με το 'καλόν', θα γίνει διότι προσδοκά να καταλήξει στον τελευταίο 'φίλο' μιας ολόκληρης σειράς, που θα είναι και ο 'πραγματικός φίλος', που τον ονόμασαν 'πρώτον φίλον', και ο οποίος λειτουργεί ως 'τελικό αίτιον' της φιλίας αυτής.

ΤΟ 'ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΟ ΑΙΤΙΟ' ΕΙΝΑΙ Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΛΟΓΟΣ Σειρά τώρα έχει η εξέταση του 'αναγκαστικού αιτίου' φιλίας μεταξύ ενός 'ουδέτερου' και ενός 'καλού', δηλ. ενός 'κακού', το οποίο οδηγεί τα 'ουδέτερα' στην αναζήτηση του 'πρώτου φίλου'. Ο Σωκράτης προκειμένου να αποδείξει στον Λύσι την αξία του 'κακού' ως 'αναγκαστικού αιτίου', υποστηρίζει ότι «αν κάποτε χανόταν το 'κακό' από την ζωή μας, δεν θα είχαμε κανένα λόγο να αναζητήσουμε εμείς ως 'ουδέτερα', την φιλία του 'πρώτου φίλου', αφού όταν λείπει η ασθένεια, δεν υπάρχει ανάγκη φαρμάκου», και ο Λύσις συμφωνεί (220b6-220e6). Κι ενώ όλα έδειχναν ότι η συζήτηση έφτανε σε συμφωνία, ο Σωκράτης ακολουθώντας την προσφιλή σ' αυτόν μέθοδο ακυρώνει αυτό που ο ίδιος πρότεινε, την αξία του 'κακού' ως 'αναγκαστικού αιτίου φιλίας'.

Δρομολογεί ένα συλλογισμό για να απορρίψει την εισήγησή του, πως δηλ. το 'κακό' είναι 'αναγκαστικό αίτιο' φιλίας, χρησιμοποιώντας το αίσθημα της 'πείνας' και της 'δίψας'. Ο συλλογισμός του εν ολίγοις είναι ο εξής: «*τώρα που υπάρχει το 'κακό' στην ζωή μας, εξ αιτίας της πείνας και της δίψας 1^{ου}*) κάποιοι δεν οδηγούνται σε κακές πράξεις, αλλά σε δημιουργικές προσόψεις της κοινωνίας, 2^{ου}) άλλοι πάλι οδηγούνται σε 'κακές' πράξεις, δηλ. κλέβουν, σκοτώνουν, και 3^{ου}) κάποιοι άλλοι δεν κάνουν τίποτε το 'κακό' και τίποτε το 'καλό', δηλ. είναι 'ουδέτεροι'». Και συνεχίζει... «*Αν λοιπόν λείπει το 'κακό', τότε από τους τρεις αυτούς τρόπους αντίδρασης θα χαθούν 1^{ου}) ο δημιουργικός και 2^{ου}) ο βλαπτικός, ενώ θα παραμείνει ο 3^{ος}) ο ουδέτερος. Συνεπώς όταν χαθεί γύρω μας το 'κακό', θα συνεχίσουν να υπάρχουν επιθυμίες που είναι 'ουδέτερες'*» (221b3-7). Εννοεί ότι αν λείπει το 'κακό' από την ζωή μας, τότε α) θα χαθεί ο δημιουργικός τρόπος πείνας ή δίψας, διότι θα πάψει ο άνθρωπος να λειτουργεί εξ αντιδράσεως απέναντι στο 'κακό' δημιουργώντας κάτι 'καλό', και β) θα χαθεί επίσης αυτονόητα και ο 'κακός' τρόπος. Ο Λύσις φαίνεται να συμφωνεί, οπότε ο Σωκράτης θριαμβευτικά καταλήγει στο νέο συμπέρασμα: «*συνεπώς είχαμε άδικο, όταν πιστεύαμε ότι το 'ουδέτερον' γίνεται φίλος με το 'καλόν' εξ αιτίας του 'κακού', αφού τώρα αποδεικνύεται ότι γίνεται φίλος εξ αιτίας μιας 'επιθυμίας'*» (221c5-d7). Το νέο λοιπόν συμπέρασμα είναι ότι:

(32) το 'ουδέτερον' γίνεται φίλος με το 'καλόν' αναγκαστικά εξ αιτίας κάποιων 'επιθυμιών'.

Όμως η Σωκρατική έρευνα δεν σταματά εδώ, διότι οι 'επιθυμίες' γίνονται αφορμή να προχωρήσει πιο πέρα την έρευνά του υποστηρίζοντας ότι «*όταν επιθυμείς κάτι, γίνεσαι φίλος μαζί του. Τότε όμως αποκτάς και μία 'οικειότητα' με αυτό που γίνεσαι φίλος. Για παράδειγμα αν τώρα εσείς οι δύο γίνεσαι φίλοι, θα αποκτήσετε μια 'οικειότητα' μεταξύ σας η οποία ερμηνεύεται ως 'οικειότητα' στον χαρακτήρα ή την συμπεριφορά'*» (221d8 -222a5). Και το συμπέρασμα τώρα που προκύπτει είναι ότι:

(33) Συνεπώς καταδεικνύεται πως είμαστε αναγκασμένοι να γινόμαστε φίλοι με ό,τι είναι 'οικείο' με εμάς (222a6-8).

Αυτή όμως η 'οικειότητα' δημιουργεί νέο πονοκέφαλο στον Σωκράτη διότι «*ό,τι είναι 'οικείο' με εμάς ή θα είναι όμοιο, ή ανόμοιο με εμάς. Αν όμως πούμε ότι είναι όμοιο, τότε πρέπει να δεχθούμε τώρα αυτό που πιο πριν απορρίψαμε, ότι δηλ. τα 'όμοια' μπορούν να γίνουν φίλοι μεταξύ τους'*» (222b5-10). Και για την οικονομία της συζήτησης προτείνει να δεχθούν ότι «*'οικειότητα' και 'ομοιότητα' είναι έννοιες διαφορετικές'*» (222c1-3), εννοώντας ότι όταν 'ουδέτερον' Α γίνει φίλος με ένα 'αγαθόν' Β, θα υπάρξει ανάμεσά τους 'οικειότητα' όχι όμως και 'ομοιότητα'. Και έτσι όμως ότι το πρόβλημα δεν λύεται, διότι «*αν δεχθούμε ότι 'οικειότητα' και 'ομοιότητα' είναι έννοιες διαφορετικές, τότε πρέπει να συμφωνήσουμε σε κάτι το αδύνατον, δηλ. ότι το 'αγαθόν' θα μπορεί να γίνει φίλος (= οίκεϊον) με όλα τα πράγματα στον κόσμο, τα οποία θα είναι 'διαφορετικά' με αυτό. Ενώ το 'κακόν' δεν θα μπορεί να γίνει φίλος (= οκεϊόν) με κανένα πράγμα στον κόσμο. Πείτε μου, είναι δυνατόν να δεχθούμε κάτι τέτοιο; Φυσικά όχι.*» (222c4-5). Ενωεί εδώ πως δεδομένης της παραδοχής ότι άλλο πράγμα οικειότητα, κι άλλο ομοιότητα, τότε οφείλουν να δεχθούν ότι ένας 'καλός' άνθρωπος θα πρέπει να γίνεται φίλος με όλους στον κόσμο, λόγω της 'καλοσύνης' του, πράγμα αδύνατον. Κι επίσης ότι ένας 'κακός' δεν θα πρέπει να γίνεται φίλος με κανένα, λόγω της 'κακίας' του, που κι αυτό είναι αδύνατον. Αφού λοιπόν η διαφορετικότητα οικειότητας και ομοιότητας δεν γίνεται αποδεκτή, «*πρέπει να δεχθούμε ότι οικειότητα και ομοιότητα είναι το ίδιο πράγμα, και συνεπώς ο 'καλός' να γίνεται φίλος με τον 'καλό', κι ο 'κακός' με τον 'κακό', και ο 'ουδέτερος' με τον 'ουδέτερον'*» (222c6-8). Πάλι όμως έρχονται σε αντίφαση με ό,τι έχουν συμφωνήσει πιο πριν, διότι πρέπει να δεχθούν ότι το όμοιον γίνεται φίλος με το όμοιό του (222d1-9).

Η ΣΥΝΘΕΣΗ Ο Σωκράτης αρνείται τα πάντα στον διάλογο αυτόν, όμως μέσα από τις αρνήσεις του αφήνει να διαφανούν οι απόψεις του πάνω στον πολύ κρίσιμο γι' αυτόν θεσμό της φιλίας. Και ήταν κρίσιμος, διότι η φιλία ήταν το βασικότερο μέσον προσέγγισης του Κόσμου των Ιδεών (Κ.τ.Ι.). Μπορούμε λοιπόν να συνθέσουμε τις αντιλήψεις του Σωκράτη για την φιλία διαχειριζόμενοι τις αρνήσεις του αυτές.

ΠΟΙΟΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΓΙΝΕΤΑΙ ΦΙΛΟΣ

Στην αρχή της συζήτησης ομολογεί ότι «*φίλος πρέπει να γίνεται όποιος 'γνωρίζει' τον Κ.τ.Ι. με όσους τον 'αγνοούν'*». Αυτή η φιλία συνάπτεται για λόγους καθαρά 'μαθησιακούς', που αμέσως θα μετατραπούν και σε 'κοινωνικούς' ή 'πολιτικούς', καθώς ο 'αδαιής' θα εκχωρήσει εξουσιαστικά δικαιώματα στον 'κάτοχο' της γνώσης, με τα οποία ο Φιλόσοφος θα ασκεί τα εκπαιδευτικά του καθήκοντα με

σκοπό να φέρει τον 'αδαι' στον Κ.τ.Ι. Η ανταμοιβή του Φιλοσόφου δεν θα είναι χρηματική, αφού δεν θα αμείβεται, αλλά ούτε και κοινωνική, αφού τα εξουσιαστικά δικαιώματα που θα έχει, δεν θα τον προωθήσουν στην κοινωνική ιεραρχία, στην κορυφή της οποίας ήδη βρίσκεται όντας Φιλόσοφος και γνώστης του Κ.τ.Ι. Άρα λοιπόν στο ένα μέρος της φιλικής σχέσης θα βρίσκεται ο Φιλόσοφος, και στο άλλο ο 'αδαι', μη γνώστης του Κ.τ.Ι. Αυτό όμως δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι *όποιος αγνοεί τον Κ.τ.Ι. θα μπορεί να γίνει και μέλος αυτής της φιλικής σχέσεως*, ή για να το πούμε και αλλιώς, *φίλος του Φιλοσόφου*. Σωκράτης & Πλάτων είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί στο θέμα αυτό, και το σχετίζουν άμεσα με τον χωρισμό της κοινωνίας σε κοινωνικές τάξεις.

Η ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΕ ΤΑΞΕΙΣ

Οι κοινωνικές τάξεις, όπως προτείνονται στην 'Πολιτεία', είναι οι εξής: 1^{ον}) οι Φιλόσοφοι, δηλ. οι κάτοχοι της 'τέλειας γνώση' του Κ.τ.Ι., της Φιλοσοφίας, που είναι ταυτισμένοι με το 'αγαθόν'. 2^{ον}) οι Δημιουργοί, δηλ. όσοι βρίσκονται βυθισμένοι στην αμάθεια και στην άγνοια, και έχουν χάσει κάθε αίσθηση αυτοελέγχου και αυτοκριτικής. Αυτοί είναι ταυτισμένοι με το 'κακόν'. 3^{ον}) Στον ενδιάμεσο χώρο βρίσκονται οι Φύλακες, δηλ. όσοι δεν είναι ούτε 'αγαθοί', ούτε 'κακοί', αλλά βρίσκονται σε ένα ενδιάμεσο στάδιο, στο οποίο έχουν την ικανότητα της αυτογνωσίας, μπορούν δηλ. να ξέρουν «τι δεν ξέρουν», κι αυτοί ορίζονται ως 'ουδέτεροι'.

ΠΟΙΟΙ ΘΑ ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΦΙΛΟΙ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ

Μέσα σε μια κοινωνία διαιρεμένη σε τάξεις είναι όντως ενδιαφέρον να δούμε ποιοι κατά την Σωκρατική & Πλατωνική αντίληψη μπορούν να γίνουν φίλοι των Φιλοσόφων. 1^{ον}) Ένας επίσης Φιλόσοφος δεν είναι δυνατόν να γίνει φίλος ενός Φιλοσόφου, διότι όντας και οι δύο 'όμοιοι - αγαθοί' δεν χρειάζονται τίποτε κανείς από κανένα (κεφ. Δ). Ούτε όμως και το 'αγαθόν' μπορεί να γίνει φίλος του Φιλοσόφου για τους ίδιους λόγους. 2^{ον}) Γνώρισμα των επομένων δύο τάξεων είναι η 'άγνοια' του Κ.τ.Ι. μερική ή ολική, που όμως δεν είναι καθόλου ίδια, διότι οι Δημιουργοί όχι μόνο 'αγνοούν', αλλά είτε αδιαφορούν για την κατάστασή τους – θα λέγαμε ότι ίσως και να ικανοποιούνται μ' αυτήν – είτε θεωρούν ότι 'γνωρίζουν' έχοντας βαφτίσει την 'άγνοιά' τους 'γνώση'. Κάνοντας όμως κάτι τέτοιο έχουν μετατραπεί πλήρως σε 'κακούς', οπότε είναι αδύνατον να συνυπάρξουν φιλικά με τον Φιλόσοφο, δηλ. το 'αγαθόν' (κεφ. Ε). 3^{ον}) Αντιθέτως οι Φύλακες βρίσκονται μεν σε κατάσταση 'άγνοιας', όμως είναι σε θέση να την αναγνωρίζουν στον εαυτό τους, να την παραδέχονται, οπότε όταν κάποιος βεβαιώνει την 'άγνοιά' του, δεν είναι βέβαια 'καλός', όμως δεν είναι και πλήρως αδαής (=κακός). Οι Φύλακες λοιπόν βρίσκονται σε μια κατάσταση 'ουδετερότητας', και αυτή είναι που τους επιτρέπει να συνάψουν φιλική σχέση με τους Φιλοσόφους, τους 'καλούς' (κεφ. Ζ).

ΠΟΙΟΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΟΝΟΜΑΣΘΕΙ ΦΙΛΟΣ ΤΟΥ ΑΛΛΟΥ

Η φιλική σχέση λοιπόν που προωθείται στην Σωκρατική και Πλατωνική κοινωνία συνάπτεται ανάμεσα σ' ένα Φιλόσοφο και σ' ένα 'ουδέτερο', τον Φύλακα. Ποιος όμως εκ των δύο πρέπει να διατείνεται ότι είναι φίλος του άλλου; Ή πάλι μπορούν και οι δύο να ονομάζονται φίλοι; Η απάντηση του Σωκράτη βρίσκεται ήδη στην αρχή της κουβέντας τους, όταν τοποθετήθηκε πως *φίλος γίνεται ο κάτοχος της γνώσης* εννοώντας ότι *αυτός είναι σπουδαιότερος από τον 'άλλο' φίλο*, διότι 'γνωρίζει', ενώ εκείνος 'αγνοεί' (κεφ. Α). Βρίσκεται όμως και στις δύο αρνητικά διατυπωθείσες απόψεις του: «*Φίλος δεν είναι αυτός που δέχεται φιλία και ανταποδίδει μίσος*» (κεφ. Β), και «*φίλος δεν είναι αυτός που δίνει φιλία και εισπράττει μίσος*» (κεφ. Γ). Αν μετατρέψει κανείς αυτές τις αρνήσεις σε καταφάσεις, αποκαλύπτονται εμπρός του δύο νέες Σωκρατικές θέσεις: «*Φίλος είναι αυτός που δέχεται φιλία και ανταποδίδει φιλία*» (κεφ. Β), και «*φίλος είναι αυτός που προσφέρει φιλία και εισπράττει φιλία*» (κεφ. Γ). Για να είναι 'φίλος' ο κάτοχος της γνώσης (κεφ. Α), αυτό σημαίνει ότι για τον Σωκράτη, *αυτός που δίνει είναι σημαντικότερος εκείνου που παίρνει*, συνεπώς «*Φίλος είναι εκείνος που προσφέρει <την γνώση του Κ.τ.Ι.> και εισπράττει <από τον άλλο φίλο> φιλία*, δηλ. όπως μας είπε στην αρχή (κεφ. Α), *το δικαίωμα να εξουσιάζει τους 'αδαι' με την θέλησή τους σε ζητήματα πολιτικά ή κοινωνικά*» (κεφ. Γ). Σε καμία βεβαίως περίπτωση δεν θα είναι 'φίλοι' και μεταξύ τους. Τέτοιου είδους φιλία στον Σωκράτη είναι αδιανόητη, διότι κάτι τέτοιο απαιτεί η σχέση τους να είναι 'αμφιβαρής', που φυσικά δεν είναι.

ΓΙΑ ΠΟΙΟ ΛΟΓΟ ΣΥΝΑΠΤΕΤΑΙ Η ΦΙΛΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥ

Η απάντηση στο ερώτημα βρίσκεται στην διαδοχική φιλία που μας παρουσίασε πιο πριν ο Σωκράτης. Η 'ιστορία' θα είναι υποθετικά περίπου ως εξής: «*κάποια μέρα ένας Φύλακας, 'ουδέτερος', θα εκφράσει την επιθυμία να διερευνήσει την ουσία, το περιεχόμενο ενός φαινομένου γύρω του. Τότε θα προστρέξει στον Φιλόσοφο, θα γίνει φίλος του Φιλοσόφου. Μέσω εκείνου θα γίνει φίλος του Κ.τ.Ι., και μέσω αυτού, θα γίνει φίλος των 'Ιδεών' που βρίσκονται 'αιωνίως' εκεί. Τέλος θα γίνει φίλος με το περιεχόμενο των εννοιών που θα συναντήσει, κι αυτό είναι το 'πρώτον φίλον'.* Έτσι ακριβώς – μας λέει ο Πλάτων – λειτουργεί και ο Έρως στην ζωή μας: *Βλέπουμε ένα ωραίο πρόσωπο → γεννάται μέσα μας η επιθυμία να μάθουμε, να γνωρίσουμε καλύτερα την έννοια της ομορφιάς, του 'κάλλους' → επειδή αδυνατούμε μόνοι μας, προστρέχουμε στον Φιλόσοφο → εκείνος μας οδηγεί στον Κ.τ.Ι. → εκεί μας αποκαλύπτεται η 'Ιδέα' του 'κάλλους' (δηλ. ένας παγκόσμιος ορισμός) → και τότε γινόμαστε εραστές όχι βέβαια του προσώπου που κάποτε συναντήσαμε, αλλά του περιεχομένου της Ιδέας του 'κάλλους' (πρώτον φίλον).* Μόλις είδαμε τι σημαίνει με απλά λόγια 'Πλατωνικός Έρως'.